

програмах. Сьогодні очевидно, що навчальні плани та навчальні плани повинні бути розроблені для формування фахівців міжнародного рівня з добре розвиненим професійним мисленням.

Ключові слова: мистецтво, спеціальність, дизайн, співпраця.

Summary. In recent years, the system of higher education in Ukraine has revealed serious tendencies in expanding contacts with universities from different countries, namely: student exchange, holding of joint international conferences and symposiums, invitation of foreign specialists for lecturing and conducting workshops, traineeship and in-service training for students in foreign educational institutions, participation in modern scientific, educational and design programs. Today it is obvious that curricula and curricula should be designed to form specialists of international level with well-developed professional thinking.

Key words: art, specialty, design, cooperation.

Наталія Палій
(Україна)

АНАЛІЗ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ ЯК СКЛADOVA САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ІСТОРІЇ МУЗИКИ»

Навчальний курс «Історія музики» ї однією з найважливіших дисциплін фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Предметом навчального курсу є історія зарубіжної та української музики зі стародавніх часів до сьогодення. Музичне мистецтво розглядається в контексті поліпредметності його складових, зокрема таких категоріальних понять як художній образ, художня картина світу, музична творчість, художній напрям, музичний стиль тощо.

Підґрунтям навчальної дисципліни «Історія музики» є концепція всебічного художньо-естетичного розвитку особистості, тому, відповідно, метою курсу є вивчення найкращих зразків музичної культури людства, систематизація та узагальнення знань з розвитку музичного мистецтва, розширення світогляду, формування системи духовних цінностей у майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Курс вивчається в історичній послідовності виникнення й розвитку музичного мистецтва, що повинно дати студентам знання про основні етапи та напрямки еволюції зарубіжної та української музики, художні стилі, чинники жанрової та формотворчої системи. Зміст дисципліни є достатньо об'ємним, тому робоча програма курсу включає достатню кількість лекційних та семінарських занять, а також самостійну роботу студентів, на яку відводиться половина загального обсягу годин. Зміст її завдань визначається обсягом

навчального матеріалу відповідно до змістових модулів програми. Якісне виконання самостійних завдань з предмету «Історія музики» дозволяє майбутнім вчителям музичного мистецтва краще засвоїти комплекс теоретичних знань та навичок практичної діяльності у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Зазначене вище засвідчує актуальність проблеми ефективної організації самостійної роботи студентів для музичної педагогіки вищої школи.

Метою статті обрано аналіз музичних творів як складову самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Історія музики».

У сучасній науковій літературі під самостійною роботою розуміється робота, що здійснюється без допомоги та безпосереднього впливу педагога і за своїми зовнішніми умовами може бути як репродуктивною, так і пошуковою [5, с. 147], як особлива форма організації навчальної діяльності, спрямована на пошук необхідної інформації, осмисленого і творчого сприйняття її з метою вироблення професійної компетенції [3, с. 156].

Питання, пов'язані з організацією самостійної роботи студентів, достатньо широко висвітлені у науковій літературі. Зокрема, у працях відомих психологів та педагогів (А. Алексюка, С. Архангельського, І. Беха, С. Гончаренка, О. Леонтєва, П. Підкасистого, С. Рубінштейна, М. Скаткіна та ін.) розкривається сутність, види і форми самостійної роботи, дидактичні принципи її організації, визначається роль самостійної діяльності студентів у загальній системі професійної підготовки майбутніх фахівців.

У музично-педагогічних дослідженнях сучасних вітчизняних науковців (Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.) самостійна робота розглядається в контексті обґрунтування концептуальних методологічних засад мистецької освіти, виконавської підготовки студентів у процесі вивчення фахових дисциплін, організації навчально-наукової діяльності тощо.

Водночас, у науковій літературі не приділено достатньої уваги питанням організації самостійної роботи студентів під час вивчення курсу «Історія музики» в умовах кредитно-модульної системи навчання. Практичний досвід свідчить, що у деяких студентів спостерігається недостатня сформованість навичок самостійної роботи, низька результативність виконання самостійних завдань, відсутність належної мотивації до підвищення рівня своєї фахової підготовки.

Модульна програма навчального курсу «Історія музики» для студентів Інституту мистецтв ТНПУ імені Володимира Гнатюка складена відповідно до фахової підготовки бакалавра за спеціальністю: 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво). У процесі викладання цієї дисципліни найбільш яскраво прослідковуються взаємозв'язки з фаховими музичними предметами, які передбачають групову (методика музичного виховання, аналіз музичних творів, сольфеджіо, гармонія, хорознавство, хоровий клас) та індивідуальну (основний та додатковий музичний інструмент, диригування, постановка голосу, концклас) форми занять. Курс вивчається протягом 1-7 семестрів у фахової підготовці

студентів на базі повної середньої освіти, та у 1-2 семестрах – на базі молодшого спеціаліста.

Відповідно до терміну навчання, розроблено дві навчальні програми, які відрізняються кількістю лекційних, семінарських годин та модулів. Кожна програма містить завдання для самостійної роботи. Згідно цих програм, на самостійну роботу студентів відведено 210 годин із 420 загальних годин курсу для студентів повної форми навчання та, відповідно, 60 годин із 120 – для студентів скороченої форми навчання.

При виборі комплексу самостійних завдань обов'язково враховується необхідність забезпечення їх варіативності, творчого характеру та практичної спрямованості. Відповідно до змістових модулів, завдання для самостійної роботи студентів пропонуються як теоретичного, так і практичного характеру. Серед завдань теоретичного характеру – опрацювання основної та додаткової літератури, самостійне вивчення окремих теоретичних тем (перелік питань додається), підготовка до виступу на семінарському занятті, підготовка презентацій, розробка тестових завдань до окремих тем, робота над індивідуальним навчально-дослідним завданням (ІНДЗ).

Відповідно до навчальних модулів, пропонуються завдання практичного характеру, зокрема аналіз музичних творів як ілюстративний матеріал та складову самостійної роботи студентів.

При виборі завдань для самостійної роботи студентів ми виходили з того, що розгляд окремих аспектів музичних творів (форми, тематико-образної системи, ладу, тональності, ритмічної тканини, гармонії тощо) сприймається лише як певний інструментарій, що дає уявлення тільки про окремі характеристики художнього матеріалу. Між тим, для майбутнього вчителя музики, основна мета практичної діяльності якого – забезпечення контакту своїх вихованців з музикою, безумовно необхідним є *всбічне уявлення* про художнє мистецтво, *цілісний аналіз* конкретного музичного твору. Саме тому, змістовим наповненням самостійної роботи студентів ми пропонуємо завдання наступного типу:

Проаналізувати наступні твори (фрагменти, окремі частини) і віднайти аналогії, співставлення, узагальнення (стилю, форми, жанру, ритму та ін.) із творами композиторів європейської традиції попередніх епох (або сучасників):

Модуль I: («Історія зарубіжної музики»):

- Й. Гайдн. Ораторія «Пори року»;
- Р. Шуман. Вокальний цикл «Любов поета», тв. 48;
- Й. Брамс. «Німецькі пісні», тв. 38.

Модуль II: («Історія української музики»):

- А. Ведель. Духовний концерт «Доколе, Господи»;
- К. Стеценко. Кантата «Шевченкові»;
- В. Барвінський. «Прелюдії» для фортепіано;
- В. Косенко. «Одинадцять етюдів у формі старовинних танців» та ін.

Безумовно, в музиці можливо аналізувати окремі засоби виразності (лад, ритм, поліфонічне або гармонічне багатоголосся, динаміку, тембр, мелодію,

фактуру і та ін.), стиль окремого композитора або напрямку, музичні жанри тощо. Проте, музично-естетичний аналіз завжди має бути *цілеспрямованим*, тобто орієнтованим на досягнення певної мети, на вирішення конкретного завдання. Такою метою (завданням) є пошук нового знання про цей об'єкт, збагачення уявлень про нього саме як про *цілісне*, відновлення його на новій основі із новими якостями. Можна стверджувати, що аналіз та синтез стосовно питань історії музики у власній сукупності є синонімічними, адже усі науки, які так чи інакше досліджують музичне мистецтво, спираються на ці два процеси у пошуку, збагаченні, удосконаленні знань про різні компоненти художньої творчості.

Початковою дією у дослідженні будь-якого музичного твору є *опис* його елементів. Водночас, ця дія передбачає використання певних аналітичних механізмів. Звичайний опис інтервалів, з яких складається мелодія, переважно, не привносить нових знань про неї. Водночас, іноді достатньо лише повернути увагу на перевагу в мелодичній лінії широких інтервалів (широкої «ходи»), та це незначне спостереження дозволить зробити у подальшому певні узагальнення, що збагачують уявлення про цю мелодію.

Отже, основною дією з погляду аналітики є *узагальнення*, що виникає на підґрунті попередніх спостережень. Для того, щоб узагальнення стало можливим, потрібно шукати *аналогії* між різними явищами (так, узагальнення про широкі інтервали постає як наслідок порівняння та виявлення аналогії у їх структурі). Ланцюжок із взаємозв'язаних узагальнень може призвести до виявлення *закономірності*; у свою чергу, сукупність закономірностей може стати основою теорії. У цьому випадку ми спираємось на дедуктивний метод дослідження. Водночас, можливий і зворотній шлях – метод індукції: перевірки заздалегідь отриманих (або передбачуваних) даних теоретичного характеру на конкретному музичному матеріалі шляхом аналізу тих чи інших його параметрів. Проте, у кожному з цих випадків (на початку або наприкінці шляху) постає аналіз музики як необхідний етап будь-якого дослідження.

Аналіз музичних творів як самостійна наука на початкових етапах свого становлення передбачав не власне аналіз як тлумачення, а керівництво з композиції, орієнтоване на так звані «вільні форми» (неполіфонічні структури) [7, с.8]. Кристалізація даного типу форми відбулась у взаємозв'язку з домінуванням в музиці гомофонно-гармонічного стилю, тонального розвитку, акцентної ритміки, танцювально-маршових жанрів (XVIII ст.). Такі керівництва з композиції були призначені для майбутніх композиторів і передбачали стислий або розгорнутий виклад закономірностей художньої практики попередників та сучасників, передусім, віденських класиків – Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. Бетховена. Найбільшого визнання отримала чотиритомна праця Адольфа Бернгарда Маркса «Школа музичної композиції» («Die lehre von der musikalischen Komposition»; Лейпціг; 1837-1838), яка стала основою для наступних розвідок даного типу. Згодом, поряд з композиторами почали навчатися й майбутні музичні критики та вчителі музики, які мали *розповідати* про музику та *тлумачити* її, а отже керівництва з композиції

були змінені на підручники аналізу форм. Водночас, все більше увага спрямовувалась на той рівень музичного твору, який був би певним «музичним змістом», «сутністю», тобто його словесною інтрепретацією.

Концепція цілісного аналізу музичних творів, що ґрунтувалась на дослідженнях Б. Асаф'єва [1], належить Л. А. Мазелю, В. А. Цуккерману, Л. В. Кулаковському [4, с. 10-134]. Сутність цієї концепції полягає в тому, що на кожному етапі аналізу музичного твору останній демонструється як цілісний художній об'єкт. Більше того, передбачається вихід за межі даного твору: розглядаються численні зв'язки з іншими – наближеними або віддаленими у часі творами. При цілісному аналізі музичних творів ми пропонуємо розглядати не лише окремі складові музичного твору, а спираємось на *типову* структуру – твору як цілого [2, с. 23].

Розглянемо основні закономірності формування типових структур як арсеналу цілісного аналізу музичних творів.

Відомо, що повноцінне сприйняття музики – складний процес, що потребує значної концентрації слухацької уваги і містить декілька складних завдань. Серед них – по-перше, сприйняття музичного смислу, та по-друге – осягнення цього смислу всупереч його існування лише у безупинному русі. Перше з перелічених завдань пов'язане з вирішенням музичної проблеми виявлення зв'язків музики з життєвою реальністю і характеризується особливою специфікою художнього мислення; вирішення другого повністю залежить від закономірностей формування музичних структур. Саме ці структури забезпечують сприйняття музичного смислу. Це, так звана, *комунікативна функція* структур, якою переважно визначаються принципи їх формування. Психологічні закономірності сприйняття музики достатньо стійкі, про що свідчить можливість сприйняття сучасною слухацькою аудиторією музичних творів різних епох.

Слід зазначити процеси сприйняття, які безпосередньо керують структурними параметрами музичного матеріалу. Це, передусім, *пам'ять*, якою забезпечується можливість осягнення художньої тканини. Адже для адекватного сприйняття музичного твору як єдиного цілого необхідно, щоб слухач *запам'ятав* матеріал при його першому поданні, *впізнав* його у викладі або у подальшому розвитку, зміг *порівняти* та *виявити* спільні риси та різницю при кожному викладі тематичного матеріалу. Таке спільне та особливе виявляється особливо яскраво у тому випадку, коли поряд з впізнанням діє механізм *передбачення подальшого* – певна *екстраполяція* подібних елементів музичного матеріалу у їх подальшому розвитку (*інерційне передчуття*). При цьому інерційний рух або його подолання у кожному конкретному випадку рівноцінно важливі для повноцінного сприйняття.

Таким чином, основу будь-якої типової структури складає *повторюваність* її елементів, їх неодноразова художня «вимова». Саме повторністю забезпечується можливість «закріплення у пам'яті художньої матерії» музики, її прозорість та ефемерність [6, с. 57].

У цілісному аналізі музичної тканини особливе значення має фундаментальний принцип «взаємостосунків» різного за своїми параметрами матеріалу – *співставленні*. Якщо повторення матеріалу сприяє його запам'ятовуванню, порівняння, екстраполяції, то співставлення забезпечує необхідний *рівень концентрації уваги*, з одного боку, а також безпосередньо впливає на *сприйняття звукової матерії як цілісної єдності* – з другого боку [6, с. 59]. Отже, для того, щоб при сприйнятті не втрачалось відчуття цілісного, а також для того, щоб увага слухача не втомлювалась тривалим зосередженням в одній сфері, взаємодіє співставлення як найважливіший засіб комунікативності певного музичного твору.

Зважаючи на викладені вище основні принципові положення цілісного аналізу музичних творів, у процесі самостійної роботи студентів ми конкретизуємо їх роботу у наступних напрямках:

- ознайомитись із зразками цілісного аналізу музичних творів (зі списку запропонованої літератури); виявити риси теоретичного аналізу та художнього висловлювання, їх взаємозв'язків;
- у запропонованих для аналізу творах віднайти аналогії та узагальнення; порівняти зразки для аналізу (ритм, лад, форма тощо), віднайти в них спільне та принципово відмінне;
- порівняти запропоновані частини (фрагменти) великих форм (сонати, сюїти, концерту) з матеріалами інших частин;
- проаналізувати твори, які вивчаються в класі основного музичного інструменту; віднайти співставлення та їх розміщення в межах цілісності твору;
- проаналізувати закономірності розгортання музичної тканини у запропонованих для розгляду творах.

Для забезпечення ефективності самостійної роботи студентів необхідно створити певні педагогічні умови її організації. Аналіз наукової роботи та власний педагогічний досвід викладання дисципліни дозволяє нам виділити основні з них:

- розробка якісного методичного забезпечення для самостійної роботи студентів, що передбачає чітке визначення видів самостійних навчальних завдань, наявність фонохрестоматії та нотного матеріалу для аналізу музичних творів;
- різноманітність та варіативність самостійних завдань, їх зв'язок з знаннями, вміннями та навичками, отриманими під час вивчення інших фахових дисциплін навчального плану;
- забезпечення творчого та дослідницького характеру завдань для самостійної роботи;
- ознайомлення студентів з термінами виконання конкретних самостійних завдань та критеріями їх оцінювання;
- врахування індивідуальних особливостей студентів, рівня їх музичної та теоретичної підготовки;
- забезпечення викладачем систематичного контролю виконання самостійних завдань теоретичного та практичного характеру.

Як показує практика, аналіз музичних творів як складова самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Історія музики» сприяє цілісній характеристиці музично-ілюстративного матеріалу навчальної дисципліни, збагачує художній «словник» студентів, допомагає засвоєнню навчального матеріалу суміжних дисциплін (теорії музики, гармонії, музичного інструменту, методики музичного виховання), формує навички художньо-педагогічної діяльності майбутніх фахівців музичного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процесс. Ленинград: «Музыка», 1971. С. 6–89.
2. Бонфельд М. Ш. Введение в музыкознание. Москва: Гуманит. изд. Центр «ВЛАДОС», 2001. 224 с.
3. Дроздова І. П. Університетська система освіти: навчальний посібник. Харків, 2013. 221с.
4. Мазель Л. А. В. А. Цуккерман и проблемы анализа музыки // В. А. Цуккерман – музыкант, ученый, человек: Статьи, воспоминания, материалы. Москва: «Музыка», 1994. С. 10–134.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
6. Соколов Ю. О двух основных принципах формообразования в музыке // О музыке: Проблемы анализа. Сб. статей. Москва: «Музыка», 1974.С. 52–64.
7. Dunsby J. Editorial // Musik Analysis. March, 1982. Vol. 1, № 1. P. 8-24.

Резюме. У статті пропонується оригінальний досвід організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Історія музики»; розглянуто основні положення цілісного аналізу музичних творів; запропоновано типові завдання та напрямки самостійної роботи; визначається комплекс педагогічних умов для ефективної організації самостійної роботи студентів у системі вищої музично-педагогічної освіти.

Ключові слова: курс «Історія музики», самостійна робота студентів, аналіз музичних творів, напрямки самостійної роботи, педагогічні умови.

Summary. The article deals with the issue of organization of independent work of students in the process of studying the course «History of Music»; the main points of the holistic analysis of musical works are considered; the typical tasks and directions of independent work are offered; the complex of pedagogical conditions for the effective organization of independent work of students in the system of higher musical-pedagogical education is determined here.

Key words: the course "History of Music", independent work of students, analysis of musical works, directions of independent work, pedagogical conditions.